

Od jezika u promjeni do promjene u jeziku: produktivne strategije označavanja novih sadržaja u arapskom jeziku

Elma Dizdar

Univerzitet u Sarajevu – Filozofski fakultet

elma.dizdar@ff.unsa.ba orcid.org/0000-0001-8663-2444

Amra Mulović

Univerzitet u Sarajevu – Filozofski fakultet

amra.mulovic@ff.unsa.ba orcid.org/0000-0002-6179-6204

Sažetak

U središtu interesovanja rada su neologizmi u naučnoj terminologiji savremenog arapskog jezika, a njihovo se razmatranje zasniva na primjeni kvalitativne deskriptivne metode analize korpusa. Takva analiza za rezultat ima prepoznavanje inventara i obuhvata produktivnih neoloških strategija u vrijeme kada se arapski jezik, kao i drugi jezici svijeta, suočava s neprestanom potrebom za označavanjem novih sadržaja.

Za razliku od drugih jezika, neološki pejzaž u savremenom arapskom jeziku bitno se razlikuje od onog opisanog kroz historiju, od perioda klasičnog arapskog jezika do danas. Tako historijski najproduktivnije strategije kreiranja neologizama, derivacija i semantičko proširenje, u tvorbi naučne terminologije dobivaju sasvim novu ulogu i najčešće se upotrebljavaju u službi ranije osporavanih i zanemarivanih strategija kao što su prevođenje, formiranje leksičkih jedinica koje se sastoje od više riječi, kontaminacija, a u značajnoj mjeri i afiksacija. Istovremeno, često i paralelno s drugim neološkim procesima, posuđivanje se javlja kao izuzetno značajna neološka strategija, posebno u nekim sferama upotrebe arapskog jezika, kao što su kolokvijalni jezik ili naučni registri.

Ključne riječi: neologizam, derivacija, semantičko proširenje, afiksacija, kontaminacija, leksičke jedinice koje se sastoje od više riječi, posuđenice, prevedenice

Uvod

Konstantan razvoj nauke i tehnologije u prošlom i ovom stoljeću, a naročito u posljednjih nekoliko decenija, postavlja svijet u stanje stalne promjene i zahtijeva proširivanje leksikona u jezicima svijeta kao odgovor na potrebu za označavanjem novih sadržaja, koncepata, fenomena i sl. U svijetu neprekidnih promjena, arapski se jezik, kao i većina drugih jezika u svijetu, suočava s ozbiljnim problemom izražavanja ogromnog i stalno rastućeg broja novih pojmova. Nerijetko su sami govornici arapskog jezika primorani pribjegavati različitim strategijama označavanja, odnosno imenovanja novih koncepata, što može rezultirati kreiranjem različitih označitelja za isti koncept i problemima u postupku standardizacije, pogotovo kada postojanje različitih označitelja ne može biti stilski opravdano. To se naročito odnosi na kreiranje naučne, posebno tehnološke terminologije, koja neprestano predstavlja veliki intelektualni izazov.

U okviru institucionalnog rješavanja problema označavanja novih naučnih koncepata i kreiranja naučne terminologije u arapskom svijetu postoji otpor prema direktnom preuzimanju riječi iz stranih jezika. Takva politika dugo je podsticala nastojanja da se termini oblikuju prema tvorbenim obrascima arapskog jezika. M. Saraireh identificira tri problema nedosljednosti upotrebe naučnih termina: tromost institucija u procesima arabizacije termina koji neprestano ulaze u jezik, jaz između govornika i jezičkih planera koji se bave ujednačavanjem naučne terminologije i postojanje većeg broja akademija koje pogoršavaju situaciju legitimiziranjem neujednačenog korištenja naučne terminologije.¹ Situaciju je ranije dodatno komplicirala činjenica da su pripadnici purističke struje u jezičkoj politici i akademije zahtijevali kreiranje arapskih termina i prevođenje na arapski jezik čak i onih naučnih termina koji su međunarodno usvojeni i stručnjaci ih dosljedno koriste zbog olakšanog razumijevanja.²

U ovom kontekstu, zadatak akademija za arapski jezik jest pronalaženje odgovarajućih modela uključivanja neologizama u standardni arapski jezik, čime bi se mogao prevazići problem dijalektološke razdvojenosti te rješavati pitanje

1 Mohammad A. T. Saraireh, „Inconsistency in Technical Terminology: A Problem for Standardization in Arabic“, *Babel: International Journal of Translation*, 47:1 (2001), str. 10–11.

2 D. Newman ističe da se u historiji arapskog jezika izdvajaju dva perioda u kojima su u arapski jezik ulazile strane riječi. Tokom srednjovjekovnog prevodilačkog pokreta jedan skroman broj grčkih riječi ušao je u arapski jezik. Drugi period počeo je u 19. stoljeću i traje, prema njegovom mišljenju, do danas, s tim da su na početku ovog perioda francuski i italijanski jezik imali glavni utjecaj na arapski jezik, dok je engleski jezik dobio na značaju u modernom vremenu. Vidjeti: Daniel L. Newman, „The European Influence on Arabic during the Nahḍa: Lexical Borrowing from European Languages (Ta’rib) in 19th-Century Literature“, *The Journal of KAALL*, 1 (2002), 2. Prema našem mišljenju, posljednje decenije brzog razvoja nauke, naročito tehnologije, s pravom se mogu smatrati zasebnim, trećim periodom u historiji arapskog jezika, koji se odlikuje izrazitim utjecajem engleskog jezika na leksiku arapskog jezika, ali i specifičnim izborom produktivnih strategija u kreiranju novih označitelja.

sinonimije u slučajevima postojanja različitih termina zaživjelih u arapskim dijalektima.³ Međutim, nerijetko izostaje koordinacija institucija koje se bave procesom arabizacije i standardizacije u arapskim zemljama, a njihov rad otežava i činjenica da se promjene u svijetu nauke i tehnologije izuzetno brzo dešavaju i prati ih haos u načinu na koji se arapski ili bilo koji drugi jezik nosi s njima. Ipak, smjernice djelovanja akademija i različitih institucija su se u novije vrijeme znatno promijenile i otvaraju prostor fleksibilnosti. Tako Š. 'Abū Sulaymān upozorava na to da su se vremena promijenila i da je postalo „pogrešno, čak i opasno držati se izjava drevnih učenjaka u svijetu toliko različitom od njihovog“.⁴

Neološke strategije i neologizmi

Činjenica je da najveći broj neologizama u različite jezike ulazi iz oblasti nauke i tehnologije. Interesantno je, međutim, da M. L'Homme smatra kako je u praksi mnogo lakše pronaći ili kreirati ekvivalent za neki tehnički termin nego ekvivalent pri prevođenju književnih djela obilježenih specifičnim izborom leksema koji označavaju kulturne posebnosti zajednica.⁵ Ipak, ista autorica priznaje da je u slučajevima leksičke praznine u ciljnom jeziku potrebno izvjesno vrijeme za kreiranje odgovarajućeg termina tako da jezik, suočen s hitnom leksičkom potrebom, često pribjegava direktnom posuđivanju i doslovnom prijevodu.⁶

Budući da se u ovom radu primarno bavimo naučnom terminologijom koja je relativno nedavno uključena u arapski leksikon, potrebno je definirati pojam *terminologija*. J. Sager razlikuje tri značenja ove riječi, od kojih se prvo odnosi na niz aktivnosti i postupaka prikupljanja, definiranja, objašnjavanja i predstavljanja termina, drugo na odnos između pojmova i termina, dok treće definira terminologiju kao skup leksičkih jedinica u određenom području proučavanja,⁷ što je značenje u kojem se pojam terminologije upotrebljava u ovom radu.

3 Akademije za arapski jezik otvorene su u Damasku (1919), Kairu (1932), Bagdadu (1947), Rabatu (1960) i Ammanu (1976). Njihov primarni cilj u početku je bio kreiranje liste naučnih termina koji su skovani od arapskih korijena (revitalizacijom arhaizama i semantičkim proširenjem značenja postojećih riječi) i isključivanje direktnih posuđenica iz leksikona arapskog jezika. Danas je njihov primarni zadatak standardizacija naučne terminologije kako bi arapski jezik mogao odgovoriti zahtjevima moderne nauke i tehnologije, pri čemu se iz procesa standardizacije ne isključuju ni posuđeni neologizmi, ukoliko su prošli proces adaptacije.

4 Šādiq 'Abdullāh 'Abū Sulaimān, „al-Ta'rib 'inda 'ulamā' al-'arabiyya al-muḥaddīṭin: dirāsa wa naqd“, *Mağalla al-Ġāmi'a al-'Azhar – Ġaza*, 4 (2001), str. 73–74.

5 Marie-Claude L'Homme, *Lexical Semantics for Terminology: An Introduction* (Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2020), str. 229.

6 Marie-Claude L'Homme, *Lexical Semantics for Terminology: An Introduction*, str. 235.

7 Juan C. Sager, *A Practical Course in Terminology Processing* (Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1990), str. 3.

Istraživanje značenja pojma *neologizam* odvodi nas do njegovih različitih i neujednačenih tumačenja i razumijevanja. Možda je najjednostavniju definiciju neologizma ponudio A. Rey navodeći da se „neologizmi mogu smatrati novim jedinicama u specifičnom lingvističkom kodu.“⁸ Ovakvo razumijevanje pojma neologizma šire je od ustaljenih definicija koje neologizam ograničavaju na riječ kojom se izražava novi pojam, bilo stvaranjem nove leksičke jedinice ili pridavanjem novog značenja već postojećoj jedinici, čime u potpunosti isključuju posuđenice, a donekle i prevedenice iz repertoara neologizama ciljnog jezika.

T. Cabré dijeli neologizme na četiri vrste prema načinu nastanka:

- Formalni neologizmi, koji uključuju lekseme nastale derivacijom, složenice, fraze i skraćenice (korištenje inicijalizama, akronima, kratica);
- Funkcionalni neologizmi, koji uključuju slučajeve leksikalizacije fleksijskog oblika i one nastale sintaksičkom konverzijom;
- Semantički neologizmi, koji podrazumijevaju tri vrste procesa: proširenje, sužavanje ili promjenu značenja osnovnog oblika;
- Posuđeni neologizmi, koji obuhvataju stvarne posuđenice i prevedene posuđenice.⁹

’I. Ibn Murād u arapskom jeziku izdvaja nekoliko obrazaca nastanka neologizama u okviru različitih lingvističkih nivoa. Tako u svojoj klasifikaciji uspostavlja razliku između procesa tvorbe neologizama na fonetskom i fonološkom nivou (*al-tawlīd al-ṣawṭī*), morfološkom nivou (*al-tawlīd al-ṣarfī*), koji uključuje tvorbu novih leksema putem derivacije (*iṣṭiqāq*), kontaminacije (*naḥṭ*), slaganja (*tarkīb*) i leksikalizacije (*mu’ğama*), te na semantičkom nivou (*al-tawlīd al-dalālī*), gdje ubraja tvorbu metaforičkih neologizama (*mağāz*) i prevedenica (*tarğama*). Osim tvorbenih procesa na navedena tri nivoa, klasifikacija ’I. Ibn Murāda obuhvata i procese posuđivanja, tj. direktno posuđivanje termina (*daḥīl*) i arabizaciju (*ta’rib*).¹⁰ Većina izdvojenih strategija u savremenim istraživanjima neologizama obično se podvodi pod pojam arabizacije,¹¹ iako se arabizacijom u početku obično imenovala strategija direktnog posuđivanja riječi, koja bi nakon toga

8 Alain Rey, *Essays in Terminology* (Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1995), str. 64.

9 M. Teresa Cabré, *Terminology: Theory, Methods, and Applications* (Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1998), str. 207.

10 Klasifikacija neologizama preuzeta je iz ’Ibrāhīm Ibn Murād, „Muqaddima li naẓariyya al-mu’ğam“, *Mağalla al-Mu’ğamiyya*, 9–10 (1994), str. 29–81.

11 Treba naglasiti da u novijim istraživanjima na engleskom jeziku većina autora insistira na razlikovanju termina *arabizacija* i *arabicizacija*, pri čemu arabizaciju posmatraju kao kulturološki fenomen, a arabicizaciju kao lingvistički fenomen i metodu leksičke ekspanzije u arapskom jeziku. Vidjeti, naprimjer: Fawwaz Al-Abad Al-Haq, Sarah A. Al-Essa, „Arabicization of Business Terms from Terminology Planning Perspective“, *International Journal of English Linguistics*, 6:1 (2016) i Mahmoud Sabri Al-Asal, Oqlah Mahmoud Smadi, „Arabicization and Arabic Expanding Techniques Used in Science Lectures in Two Arab Universities“, *Asian Perspectives in the Arts and Humanities*, 2:1 (2012).

prolazila proces naturalizacije u arapskom jeziku.¹² Razlog upotrebe termina *arabizacija* u značenju hiperonima koji obuhvata gotovo sve neološke strategije u arapskom jeziku vjerovatno leži u činjenici da ogromna većina neologizama nastaje kombinacijom dviju ili više navedenih strategija te da svaki novonastali termin prolazi kroz neku vrstu arabizacije. Stoga se arabizacija u širem smislu definira kao proces vezan za „leksičko bogaćenje koje podrazumijeva stvaranje ili oblikovanje novih riječi iz postojećih korijena ili prevođenjem stranih termina, usvajanje već postojećih riječi putem posuđivanja iz stranih jezika, ili revitalizaciju leksema unutar istog jezika“.¹³

U procesu standardizacije neologizama u arapskom jeziku ističu se dva veća problema. Prvi se tiče odnosa institucija zaduženih za proces standardizacije, koje preferiraju neologizme nastale neološkim strategijama unutar jezičkog sistema arapskog jezika (derivacija, kontaminacija, slaganje, proširivanje ili promjena značenja postojećeg leksema), dok su neologizmi nastali drugim neološkim strategijama nepoželjni ili se prema njima u najmanju ruku odnosi s naročitim oprezom. Drugi problem jeste pojava sinonimije u naučnoj terminologiji. Treba naglasiti da sinonimija može biti intrajezička, gdje su oba termina neologizmi nastali semantičkim proširenjem značenja već postojećih arapskih leksema, npr. *'ibra*, *zurqa*, *ħuqna* (injekcija), ili interjezička, gdje jedan termin predstavlja neologizam unutar arapskog jezičkog sistema, a drugi posuđenicu, npr. *hātif*, *tilfūn* (telefon). Opravdanje za upotrebu posuđenice M. Saraireh vidi samo u slučaju da je veza uspostavljena između izvornog označitelja i koncepta relativno nova. U protivnom, takva praksa može ugroziti proces standardizacije.¹⁴

Metodologija, korpus i cilj istraživanja

Do sada nije bilo studije napisane na bosanskom jeziku koja se bavi savremenim neološkim strategijama u arapskom jeziku te je cilj ovog rada popuniti tu prazninu

12 Vidjeti, naprimjer: Daniel L. Newman, „The European Influence on Arabic during the Nahḍa: Lexical Borrowing from European Languages (Ta'rib) in 19th-Century Literature“, *The Journal of KAALL*, 1 (2002), 6; Mona Baker, „Review of Methods Used for Coining New Terms in Arabic“, *Meta*, 32:2 (1987), str. 187.

13 Preuzeto iz: Mahmoud Sabri Al-Asal, Oqlah Mahmoud Smadi, „Arabicization and Arabic Expanding Techniques Used in Science Lectures in Two Arab Universities“, *Asian Perspectives in the Arts and Humanities*, 2:1 (2012), str. 16.

14 Mohammad A. T. Saraireh, „Inconsistency in Technical Terminology: A Problem for Standardization in Arabic“, str. 16–17. Autor na istom mjestu navodi da izvorni sinonimi (ne i posuđenice), iako pripadaju istom semantičkom polju, uvijek označavaju koncepte koji se bar malo razlikuju, jer apsolutna sinonimija ne postoji. O sinonimiji kao problemu koji se ističe u procesu standardizacije neologizama vidjeti više u: Cristina Solimando, „Arabic Neologisms in IT Terminology: the Role of the Academies“, *Bulletin d'études orientales*, 65 (2017), str. 126–128.

na polju leksikoloških istraživanja.¹⁵ S druge strane, na engleskom i arapskom jeziku napisan je nemali broj radova koji fenomen neologizama posmatraju iz različitih perspektiva s različitim ciljevima. Uprkos naučnom interesovanju za ovaj fenomen, on neprestano privlači, ali i zahtijeva pažnju istraživača jer se jezik neprekidno mijenja, neke neološke strategije ustupaju mjesto drugima kojima živi jezik daje prednost iz različitih razloga, tako da je te promjene neophodno kontinuirano pratiti, identificirati, opisivati i analizirati.

Ovo istraživanje u centar interesovanja postavlja neologizme u okviru naučne terminologije, te isključuje analizu neologizama iz drugih oblasti ljudskog djelovanja, poput politike, medija, sporta, književnosti, umjetnosti, kulture i drugih. U analizi nisu uzeti u obzir ni načini na koji se različiti dijalekti, tj. nestandardni varijeteti ili regionalni vernakulari arapskog jezika nose s izazovima naučnog napretka. Razlog tome jest činjenica da je u arapskim dijalektima leksičko posuđivanje procesima naturalizacije mnogo češća strategija nastanka neologizama nego u standardnom arapskom jeziku budući da „dijalekti nisu nužno podložni strogim propisima i zakonima procesa arabizacije“.¹⁶ U radu nije posvećena pažnja ni u literaturi podrobno opisanim tradicionalnim metodama nastanka neologizama u klasičnom periodu ili neologizama s kraja 19. i početka 20. stoljeća, tj. nastanak neologizama koji su odavno zaživjeli u jezičkoj upotrebi i od kojih je većina standardizirana.

Cilj ove studije jeste istražiti formalne morfosintaksičke i semantičke karakteristike različitih neoloških strategija koje se koriste u savremenom arapskom jeziku u stvaranju leksema kao označitelja novih naučnih sadržaja u odgovoru na izazove sve snažnijeg razvoja nauke. Centralni predmet interesovanja su produktivni mehanizmi nastanka neologizama u savremenom arapskom jeziku krajem 20. i početkom 21. stoljeća.

Rad se oslanja na kvalitativnu deskriptivnu metodu analize korpusa. Korpus predstavljaju tekstovi objavljeni na portalima *al-Ġazīra nat* (al-jazeera.net) i *Bī bī sī ‘Arabī* (bbc.com/arabic), te najvećim dijelom termini pohranjeni u četverojezičnom *online* rječniku *The Arabic Technical Terminology Dictionary – ARABTERM* (arabterm.org).¹⁷ Na osnovu velikog broja analiziranih neologizama,

15 Na bosanskom jeziku napisana su dva rada koja obrađuju tradicionalne modele bogaćenja leksikona arapskog jezika. Stoga je u ovim radovima najviše prostora posvećeno vrstama derivacije i različitim tvorbenim postupcima izvođenja novih oblika riječi što je unutarjezička strategija nastanka novih leksema. S druge strane, model posuđivanja i arabizacije je definiran uz navođenje nekoliko primjera, s tim da opis ne uključuje analizu korpusa. Vidjeti: Mejra Softić, „Karakteristike leksikoloških istraživanja kod Arapa – historijska perspektiva i savremeni arapski jezik“, *Zbornik radova Islamskog pedagoškog fakulteta u Zenici*, 7 (2009), str. 293–310, i Mersiha Čaušević, „Načini obogaćivanja leksikona arapskog jezika“, *Zbornik islamskog pedagoškog fakulteta u Bihaću*, 8 (2016), str. 291–308.

16 Anwar A. H. Al-Athwary, „A Comparative Lexical Analysis of Vehicle Spare Parts Terms in Arabic“, *Saudi Journal of Language Studies*, 3:1 (2023), str. 20.

17 Rječnik tehničkih termina ARABTERM.ORG je zajednička publikacija Organizacije Arapske

u radu je ponuđen opis produktivnih neoloških strategija, te leksičkih, morfosintaksičkih i semantičkih struktura u okviru neologizama u savremenom arapskom jeziku. Istraživanje se zasniva na leksikološko-gramatičkom pristupu, a posebna pažnja posvećena je prevedenicama i neologizmima u formi leksičkih jedinica koje se sastoje od više riječi.

U fokusu istraživanja su najznačajnija pitanja na koja je u neološkoj analizi u nekom jeziku potrebno odgovoriti: o kojoj vrsti jezične jedinice je riječ, šta novo izražava, te koji su odnosi između neoloških jedinica i sistema u kojem se one pojavljuju.

Produktivni mehanizmi kreiranja neologizama u arapskom jeziku

Nova leksika, a posebno naučna terminologija, u savremenom arapskom jeziku nastaje uz primjenu nekoliko neoloških strategija: proširenje značenja postojećih riječi (*istinbāt*), tvorba derivacijom (*'ištiqāq*), afiksacija (*ziyāda*),¹⁸ kontaminacija ili stapanje (*naħt*), slaganje ili tvorba složenica, koje u arapskom jeziku imaju formu leksičkih jedinica koje se sastoje od više riječi (*tarkīb*), te posuđivanje (*ta'rib*), koje uključuje arabizaciju u užem smislu ili direktno posuđivanje i prevođenje, odnosno kalkiranje termina.¹⁹

Ipak, iz razmatranja obuhvata različitih strategija tvorbe neologizama u arapskom jeziku i sučeljavanja različitih gledišta u ovom dijelu rada proističe da granice primjene pojedinačnih strategija nisu sasvim jasne, te da prijelaz iz primjene jedne strategije u drugu često podrazumijeva znatnu *zonu preklapanja*. Upravo stoga što bi se različiti procesi mogli sagledati na drugačije, međusobno suprotstavljene načine, u ovom radu uspostavljeni su morfološki i sintaksički kriteriji na osnovu kojih su opisani procesi svrstani u područje primjene odgovarajućih strategija. Tako je proširenje korijena dodavanjem četvrtog konsonanta, koje rezultira

---

lige za obrazovanje, kulturu i nauku (ALECSO) i Saveznog ministarstva za ekonomsku saradnju i razvoj Njemačke (BMZ). To je nezavisan projekat zasnovan na mjerama za standardizaciju tehničke terminologije na arapskom jeziku organizirane u „standardiziranom rječniku“ koji objavljuje ALECSO. Tehnički rječnik ARABTERM, organiziran po industrijskim sektorima, pruža dostupan referentni izvor za dosljedan prevod udžbenika, nastavnih planova i programa, tehničkih priručnika i drugih stručnih tekstova. Korisnici se podstiču da aktivno doprinose rječniku preko interaktivnog foruma za diskusiju i predlaganje novih termina ili detaljnijih definicija. Ove diskusije i prijedlozi služe kao osnova za godišnju reviziju baze podataka koju provode stručne grupe. Vidjeti: arabterm.org/index.php?id=52&L=1.

18 Termin *ziyāda* u značenju termina afiksacija preuzet je iz: Ibrāhīm Ibn Murād, „Muqaddima li nazariyya al-mu'ğam“, str. 63–65.

19 Prevođenje, odnosno kalkiranje je strategija koja se katkada na arapski jezik prevodi kao *ta'rib al-'asālib*, ili *'ištiqāq bi al-tarğama*. Vidjeti, naprimjer: Daniel L. Newman, „The European Influence on Arabic during the Nahḍa: Lexical Borrowing from European Languages (Ta'rib) in 19th-Century Literature“. Uporediti sa: Ramadan A. Elmğrab, „The Creation of Terminology in Arabic“, *American International Journal of Contemporary Research*, 6:2 (2016), str. 79.

četverokonsonantskom paradigmom, opisano kao proces derivacije. Stapanje dviju ili više riječi u leksičku jedinicu koja ima morfosintaksička obilježja jedne riječi obuhvaćeno je pojmom kontaminacije ili stapanja, dok je slaganje dviju ili više riječi u leksičku jedinicu koja se sastoji od više riječi i ima morfosintaksička obilježja raznorodnih sintaksičkih konstrukcija obuhvaćeno procesom slaganja, odnosno tvorbe leksičkih jedinica koje se sastoje od više riječi. Konačno, dodavanje produktivnog afiksa na riječ nastalu kontaktom korijena i paradigme, koje ne utječe na paradigmu, okarakterizirano je kao afiksacija. Bitno je također naglasiti da su nastali neologizmi veoma često rezultat primjene više strategija ili njihove interakcije. Stoga bi se mnogi od neologizama navedenih kao primjeri primjene derivacije, semantičkog proširenja, afiksacije, kontaminacije ili, pak, tvorbe leksičkih jedinica koje se sastoje od više riječi, mogli podjednako dobro prikazati kao primjeri djelovanja strategije prevođenja, odnosno kalkiranja. Ipak, interakcija između različitih tvorbenih strategija ne iscrpljuje se u povezivanju pojedinačnih strategija i često uključuje mnogo složenije procese.

Semantičko proširenje

Semantičko proširenje predstavlja jedan od mehanizama leksičkog obogaćivanja, a podrazumijeva proširenje značenja leksema koji već postoje u arapskom jeziku tako da označavaju nove koncepte. Semantičko proširenje nekada se realizira putem revitalizacije riječi koje označavaju konkretne i apstraktne koncepte što su zastarjeli i više se ne upotrebljavaju. Takve se riječi putem semantičkog proširenja s periferije leksičke mase vraćaju u centar i dobivaju sasvim novo značenje. Drugi rezultat semantičkog proširenja jeste polisemija riječi budući da se značenje riječi s postojećih koncepata, koji su u ljudskoj zajednici u aktivnoj upotrebi, proširuje na nove.

H. Hamzé kao dva mehanizma semantičkog proširenja navodi partikularizaciju značenja riječi iz općeg vokabulara i upotrebu tropa, npr. metafore ili metonimije kao sredstva za proširenje značenja.²⁰ Iako je često prijenos značenja kao mehanizam semantičkog proširenja očigledan, u nekim primjerima već polisemnih riječi teško je diferencirati djelovanje dvaju procesa semantičkog proširenja. Tako je u proširenju značenja riječi *qaršana* s koncepta „piratstva kao djela nasilja, zadržavanja ili pljačke koje čini posada ili putnici privatnoga broda“ na koncept „piratstva kao neovlaštene upotrebe intelektualnog vlasništva“ jasan metaforički

20 Hassan Hamzé, „Terminology and Translation in Arabic: Shared Aspects and Conflictual Relationships“, u *Handbook of Terminology, volume 2: Terminology in the Arab world*, Abied Alsulaiman, Ahmed Allaithy (ur.) (Amsterdam / Philadelphija: John Benjamins Publishing Company, 2019), str. 65.

prijenos značenja. S druge strane, proširenje značenja riječi *tanqīb*, koja se već upotrebljava u značenju „iskopavanje“, ali i „istraživanje“ tako da obuhvati koncepte „rudarenje teksta“ i „biološko istraživanje s potencijalnom komercijalnom svrhom“ u leksičkim jedinicama koje se sastoje od više riječi *tanqīb (fi) al-nuṣūṣ* i *tanqīb biyūlūḡī* moglo bi se opisati i kao partikularizacija značenja „istraživanja“, ali i kao metafora „iskopavanja“. Naravno, oba termina ne podrazumijevaju samo proširenje značenja imenice *tanqīb* nego i procese direktnog prevođenja termina *text mining* i *bioprospecting* iz engleskog jezika, „slaganja“ leksičkih jedinica koje se sastoje od više riječi, kao i proces afiksacije u slučaju termina *tanqīb biyūlūḡī*. U tabeli koja slijedi navedeni su primjeri primjene strategije semantičkog proširenja u tvorbi neologizama.

Postojeće značenje leksema	Neologizam	Značenje neologizma
krijumčar	مُهْرَب	haker s kriminalnom namjerom
rudarstvo (iskorištavanje rudnog bogatstva)	تَعْدِين	rudarenje (proces provjere transakcija i osiguranja <i>blockchain</i> mreže)
prepisivanje; kopiranje	اِسْتِنْسَاخ	kloniranje
podešavanje; primjena (mn.)	تَطْبِيقَات	aplikacija (računalna)
buntovnik, smutljivac	مُشَاغِب (اِنْتَرَنَت)	internetski trol
opterećenje, tovarenje	تَحْمِيل	preuzimanje, učitavanje (sadržaja s interneta)
plovidba	اِبْحَار	pretraživanje stranica interneta
ravnoteža; kompenzacija	مُوَازَنَةُ الكَرْبُون	kompenzacija ugljika
hipotetičan	اِفْتِرَاضِي	virtualan
ključ; tipka	مِفْتَاحُ تَشْفِيرِ البَيِّنَات	ključ za šifriranje i dešifriranje podataka

Derivacija

Jedna od najplodnijih neoloških strategija u arapskom jeziku jest derivacija. Za razliku od pojma derivacije u indoevropskim jezicima, koji se često koristi u širem značenju, tako da obuhvata tvorbene procese općenito, derivacija u arapskom jeziku

podrazumijeva kontakt korijena riječi i tvorbenog obrasca, odnosno paradigme. Kako je korijen riječi u arapskom jeziku diskontinuirani morfem koji se sastoji od skupine konsonanata što nose ideju značenja i sam za sebe nikada nije riječ, on svoj leksički potencijal ostvaruje tek u interakciji s derivacionim obrascem riječi, odnosno paradigmom. Paradigma obuhvata kako unutarnju vokalnu fleksiju, odnosno umetanje vokala između korijenskih konsonanata, tako i afiksalne morfeme. Izvođenje novog pojma iz postojećeg arapskog korijena oduvijek se smatralo najprirodnijom strategijom obogaćivanja leksike arapskog jezika. U tom procesu nastaju nova značenja uz upotrebu poznate paradigme koja može označavati nazive za instrumente, mjesto, zanimanja itd. Ovu strategiju preferiraju i akademije za arapski jezik, budući da se koriste tvorbeni obrasci koji ne narušavaju sistem arapskog jezika.

S obzirom na opisani mehanizam derivacije u arapskom jeziku i njen specifičan semantički potencijal, koji podrazumijeva da odgovarajući korijen u konkretnoj paradigmi nosi značenje, bez obzira na to da li se leksička jedinica nastala kontaktom datog korijena i paradigme s takvim značenjem u jeziku aktivno upotrebljava ili ne, teško je odrediti tačne granice djelovanja strategije derivacije u tvorbi neologizama. Ona se tako može posmatrati izuzetno široko, posebno ako se uzme u obzir to da su neologizmi nastali semantičkim proširenjem najčešće rezultat prvobitnog procesa derivacije, ili se pak može sagledati isključivo u kontekstu djelovanja novih paradigmi ili izvođenja termina za savremene koncepte korištenjem ranije neiskorištenog derivacionog potencijala arapskog jezika.

Štaviše, kako je već naglašeno, granice primjene derivacije i drugih neoloških strategija ponekad nisu sasvim jasne. Tako, npr. H. Hamzé opisuje proširenje korijena dodavanjem četvrtog konsonanta u riječima *mafhamā* (konceptualizirati), *ṣawtam* (fonem), *ṣarfam* (morfem) i *lafẓam* (leksem) kao derivaciju, dok E. Badawi, M. Carter i A. Gully isti proces posmatraju kao dio procesa slaganja riječi.²¹ Slične bi se pojave, međutim, u onim slučajevima kada dodavanje četvrtog konsonanta ne utječe na paradigmu, eventualno mogle sagledati i kao primjer afiksacije. Osim istaknutih problema u određivanju obuhvata djelovanja strategije derivacije u tvorbi neologizama u arapskom jeziku, treba istaknuti kako se u samoj primjeni strategije derivacije javlja i problem polisemije ili polireferencijalnosti termina.

Interesantne pojave koje svakako treba spomenuti u kontekstu djelovanja derivacije kao strategije izvođenja neologizama jesu, s jedne strane, produktivnost derivacije u tvorbi neologizama od posuđenica koje su inkorporirane u leksik arapskog jezika te, s druge strane, uloga derivacije u tvorbi neologizama leksikalizacijom vlastitih imena putem četverokonsonantskih paradigmi i antonomastičkog

21 Vidjeti: Hassan Hamzé, „Terminology and Translation in Arabic: Shared Aspects and Conflictual Relationships“, str. 66–67; Elsaid Badawi, Michael G. Carter, Adrian Gully, *Modern Written Arabic: A Comprehensive Grammar* (New York: Routledge, 2004), str. 752–753.

prijenosa značenja. Primjer prve pojave je deriviranje riječi *'atmata* (automatizacija) i *mu'atmat* (automatiziran) od posuđenog pridjeva *'ütümätiki* (automatski).²² Drugu frekventnu upotrebu strategije derivacije nalazimo u terminima *balqana* (balkanizacija), u značenju fragmentiranja države ili podjele regije na manje države koje mogu biti međusobno neprijateljski raspložene, i *tabalqana* (balkanizirati se), te sličnog neologizma *labnana* (libanonizacija), u značenju neuspjeha države da ovlada unutarnjim podjelama koje vode u građanski rat.²³ Inače, za razliku od navedenih neologizama s antonomastičkim prijenosom značenja, drugi neologizmi nastali na isti način obično podrazumijevaju prihvatanje običaja i obrazaca ponašanja druge kulture, npr. *ta'amvraka* (amerikanizirati se), *ta'almana* (germanizirati se). Slični su neologizmi koji nastaju u kolokvijalnom jeziku, posebno među korisnicima društvenih mreža i interneta općenito, i traže svoj put ka prihvatanju u standardnom arapskom jeziku, npr. *fasbaka* (biti aktivan na Facebooku). U tabeli koja slijedi navedeni su primjeri primjene strategije derivacije u tvorbi neologizama.

Korijen / riječ	Paradigma / proces	Neologizam	Značenje neologizma
ر ق م	dodavanje sufiksa <i>-n</i>	رَقْمَنَ	digitalizirati
ر ق م	dodavanje sufiksa <i>-n</i> + <i>-at</i>	رَقْمَنَةٌ	digitalizacija
ع ل م		فَوَعَلَ	globalizirati
ع ل م		فَوَعَلَةٌ	globalizacija
ص ف ح		مُتَفَعَّلَ	internetski preglednik
شَفْرَةٌ ²⁴	مُفَعَّلَ	عُمَلَاتُ مَشْفَرَةٍ	kriptovalute

22 Iako bismo, s obzirom na upotrebu sufiksa *-iyy* za ime relacije, mogli očekivati da je i sam pridjev *ütümätiki* u arapskom jeziku izveden afiksacijom od imenice, u rječnicima s kraja 20. stoljeća i početka 21. stoljeća naveden je samo pridjev *ütümätiki*.

23 Treba naglasiti kako su termini *balqana* i *labnana* stariji od neologizama koji su centralni predmet razmatranja u ovom radu, ali su navedeni zbog specifičnog mehanizma prijenosa značenja. Pojam *balkanizacije* vezuje se za period raspada Osmanskog carstva, kao i dešavanja poslije Prvog svjetskog rata, ali je reaktualiziran s dešavanjima na Balkanu u devedesetim godinama 20. stoljeća, dok se pojam *libanonizacije* vezuje za period građanskog rata u Libanu u drugoj polovini 20. stoljeća.

24 Neologizmi derivirani od riječi *šifra*, koja je u arapskom jeziku posuđena iz francuskog jezika, od riječi *chiffre*, rezultat su dugog i složenog putovanja koje je prešla arapska riječ *šifr*. Riječ *šifr* prvo je ušla u indoevropske jezike kao aritmetički simbol za nulu, da bi kasnije poprimila značenje bilo kojeg broja i, konačno, šifrirane poruke. Upravo u posljednjem navedenom značenju riječ *chiffre* je kao posuđenica ušla u arapski jezik u formi *šifra* i nastavlja svoj put kao produktivna osnova za primjenu procesa derivacije i izvođenje novih značenja. Vidjeti: *Etymonline: Online Etymology Dictionary*, dostupno na: <https://www.etymonline.com/search?q=cipher>, pristupljeno 11. 2. 2026.

Korijen / riječ	Paradigma / proces	Neologizam	Značenje neologizma
شِفْرَة	تَفْعِيل	تَشْفِير	enkripcija, zaštitno kodiranje
ص ح ر	تَفَعُّل	تَصْحُر	dezertifikacija
بَرْنَامِج	فَعَّلَلَة	بَرْمَجَةُ الْحَاسُوب	računarsko programiranje
بَرْنَامِج	iyya + فَعَّلَل	بَرْمَجِيَّات	softver

Afiksacija

Afiksaciji kao tvorbenoj strategiji u arapskom jeziku tradicionalno se uopće ne posvećuje pažnja. Uistinu, primjena ove strategije veoma je ograničena s obzirom na to da arapski jezik ima samo nekoliko produktivnih afiksa, tj. sufiks *-iyy*, koji se pojavljuje i u obliku *-awiyy*, za tvorbu pridjeva od imenica, te sufiks *-at* za tvorbu apstraktnih imenica od pridjeva. Iako je broj produktivnih afiksa u arapskom jeziku izuzetno mali, oni ipak nose veliki derivacioni potencijal. E. Badawi, M. Carter i A. Gully naglašavaju kako, za razliku od perioda klasičnog arapskog jezika, kada je sufiks za ime relacije *-iyy* imao daleko manji potencijal, u modernom standardnom arapskom jeziku sva tri produktivna sufiksa pokazuju veliku ekspanziju u upotrebi.²⁵ U tabeli koja slijedi navedeni su primjeri primjene strategije afiksacije u tvorbi neologizama.

Afiks	Neologizam	Značenje neologizma
-iyy	عِلْمُ الْوَرَاثَةِ الْجَزَائِي	molekularna genetika
-iyy	الْبِنِيَّاتُ التَّحْتِيَّة	infrastruktura
-iyy	اِئْتِرَاضِي	virtualan
-awiyy	خَلَوِي	ćelijski
-awiyy	حَيَوِي	vitalan
-iyy + -at	قَابِلِيَّةٌ لِلتَّحَلُّلِ الْبَيُولُوجِي ²⁶	biorazgradivost

25 Vidjeti: Badawi, Carter, Gully, *Modern Written Arabic: A Comprehensive Grammar*, str. 744–751.

26 Kako je ranije već naglašeno, neologizmi nastali djelovanjem strategije afiksacije, kao i veliki broj neologizama nastalih djelovanjem drugih neoloških strategija, često su dio leksičkih jedinica koje se sastoje od više riječi kao složenih neologizama.

Afiks	Neologizam	Značenje neologizma
-iyy + -at	تَبْسِيطَة	optimizacija

Kontaminacija

Kontaminacija ili stapanje je neološka strategija tvorbe nove leksičke jedinice od dviju ili više leksičkih jedinica koje u jeziku funkcioniraju samostalno. Iako se to rjeđe dešava, u procesu stapanja mogu biti očuvane obje leksičke jedinice, kao u leksemi *ra'smāl* (kapital), nastaloj od imenica *ra's* (glava) i *māl* (imovina). Ipak, proces kontaminacije češće podrazumijeva skraćivanje jedne ili više leksičkih jedinica koje učestvuju u tvorbi nove lekseme. To je slučaj u leksemi *kahramāgnātīsī* ili *kahra'tīsī* (elektromagnetni), nastaloj stapanjem pridjeva *kahrabā'ī* (električni) i *ma'gnātīsī* (magnetni), leksemi *barmā'ī* (amfibijski), nastaloj stapanjem imenica *barr* (kopno) i *mā'* (voda) i dodavanjem sufiksa *-iyy* za tvorbu pridjeva, te leksemi *bsikūlisāniyyāt* (psiholingvistika), nastaloj stapanjem pridjeva *bsikūlūgī* (psihološki) i imenice *lisāniyyāt* (lingvistika). Interesantno je da se leksema *bsikūlisāniyyāt*, iako počinje iregularnim slogom CCV, ipak upotrebljava paralelno s arapskom prevedenicom *lisāniyyāt nafsiyya*.

Proces nastanka stopljenica nema jasno postavljena pravila u arapskom jeziku, a nema ni jasne granice obuhvata. Tako različiti autori pod ovim procesom podrazumijevaju različite pojave. U okviru razmatranja derivacije kao neološke strategije, već je spomenuto da E. Badawi, M. Carter i A. Gully proširenje arapskog korijena afiksima posmatraju kao proces nastanka složenica. Isti autori i kontaminaciju i slaganje riječi, odnosno tvorbu leksičkih jedinica koje se sastoje od više riječi obrađuju zajednički kao strukture slaganja riječi.²⁷ Za razliku od njih, F. Banṭālab i F. Ġābir obje strategije opisuju kao različite manifestacije procesa kontaminacije.²⁸ Upravo zbog problema u diferenciranju djelovanja različitih tvorbenih strategija u arapskom jeziku, u uvodnom dijelu ovog poglavlja rada naznačeni su jasni morfosintaksički kriteriji na osnovu kojih se tvorba neologizama može pripisati djelovanju pojedinačnih strategija. Tako su kao osnovni kriterij razlikovanja kontaminacije od slaganja riječi, tj. tvorbe leksičkih jedinica koje se sastoje od više riječi, poslužila morfosintaksička obilježja dobivenog neologizma zahvaljujući kojima funkcionira kao leksička jedinica (u slučaju kontaminacije), odnosno konstrukcija (u slučaju slaganja).

27 Vidjeti: Badawi, Carter, Gully, *Modern Written Arabic: A Comprehensive Grammar*, str. 751–756.

28 Fāras Banṭālab, Fādi Ġābir, „Tarḡama al-muštalahāt al-'ilmiyya: al-nazariyya wa al-taṭbiq“, *Revue Langues, cultures et sociétés*, 5:1 (2019), str. 138–139.

Ipak, uprkos primjeni jasnog morfosintaksičkog kriterija, strategiju kontaminacije u nekim je slučajevima teško razgraničiti od afiksacije kao neološke strategije, što posebno dolazi do izražaja u prenošenju afiksa iz indoevropskih jezika. Naime, prostim dodavanjem partikule za negaciju *lā* ispred pridjeva ili imenica tvore se arapske prevedenice riječi iz indoevropskih jezika, u današnje vrijeme uglavnom engleskog jezika, izvedenih dodavanjem afiksa s negativnim značenjem, kao što su *a-*, *de-*, *dis-*, *im-*, *in-*, *un-* i *-less*. Tako nastale arapske riječi u jeziku funkcioniraju kao zasebne leksičke jedinice, što dolazi do izražaja kada su gramatički određene jer se određeni član *al-* dodaje ispred partikule za negaciju. Budući da se partikula za negaciju dodaje riječi bez utjecaja na paradigmu, ovaj bi se tvorbeni proces mogao opisati kao afiksacija. Istovremeno, s obzirom na to da nova riječ nastaje stapanjem partikule za negaciju i riječi kojoj se ona dodaje, isti proces uklapa se u definiciju kontaminacije i u ovom će radu biti tako posmatran. U tabeli koja slijedi navedeni su primjeri primjene strategije kontaminacije u tvorbi neologizama.

Komponente	Neologizam	Značenje neologizma
بَيُولُوجِيّ + جِيُولُوجِيّ + كِيَمِيَايّيّ	بَيُولُوجِيّ كِيَمِيَايّيّ	biogeochemijski
جِيُولُوجِيّ + مُورْفُولُوجِيّ	جِيُولُوجِيّ مُورْفُولُوجِيّ	geomorfološki
كَهْرَبَايّيّ + إِسْتَايّيّ	كَهْرُوسْتَايّيّ	elektrostatički
جِيُولُوجِيّ + حَرَارِيّ	طَاقَة جِيُولُوجِيّ حَرَارِيّ مَائِيّة	hidrotermalna geotermalna energija
رَأْس + مَال	رَسْمَلَة الأَرْبَاح	reinvestirana dobit
نَحْت + قَمْرِيّ	نَحْمَمْرِيّ	sublunarni
لَا + حَيَوِيّ	وَسَط لَاحَيَوِيّ	abiotički okoliš
لَا + دَوْبَايّيّة	لَا دَوْبَايّيّة، عَدَم قَابِلِيّة الدَّوْبَان	netopivost
لَا + تَعَايِشِيّ	لَا تَعَايِشِيّ	amenzalizam
لَا + تَلَامِسِيّ	لَا تَلَامِسِيّ	beskontaktni

Slaganje (tvorba leksičkih jedinica koje se sastoje od više riječi)

Slaganje riječi neološka je strategija koja nudi inventivna rješenja za označavanje novih koncepata u arapskom jeziku. Za razliku od pojma slaganja riječi u indoevropskim jezicima, u arapskom jeziku djelovanje ove strategije, shvaćene na osnovu primjene ranije objašnjenog morfosintaksičkog kriterija, ne rezultira nastankom prave složenice, odnosno leksičke jedinice koja nosi morfosintaksička obilježja riječi. Jedina tvorbena strategija u arapskom jeziku koja ima takav rezultat, tj. opisana strategija kontaminacije, i sama je historijski imala izuzetno ograničenu primjenu s obzirom na to da se arapski jezik tradicionalno izuzetno snažno oslanjao na derivaciju kao tvorbeni proces i tek u novije vrijeme dobiva na značaju. S druge strane, ideja slaganja više riječi u jednu leksičku jedinicu u arapskom je jeziku oduvijek postojala i bila je izuzetno produktivna, ali leksička jedinica nastala takvim procesom uvijek funkcionira kao konstrukcija, a u nekim slučajevima i kao cijela rečenica. Stoga će u ovom dijelu rada biti opisan najbliži ekvivalent procesu slaganja riječi u arapskom jeziku, tj. tvorba leksičkih jedinica koje se sastoje od više riječi.

Ovaj mehanizam u arapskom je jeziku izuzetno produktivan zahvaljujući ogromnom potencijalu arapske genitivne veze, odnosno veze između dviju imenica među kojima može postojati niz različitih semantičkih relacija. Genitivna veza tako je, npr. poslužila kao sredstvo za tvorbu kalkova kojima su u arapskom jeziku izraženi nazivi nauka, npr. *'ilm al-'ātār* (arheologija), *'ilm al-'iġtimā'* (sociologija), *'ilm al-'insān* (antropologija) i njima slični. Ova konstrukcija posjeduje ogroman potencijal u tvorbi leksičkih jedinica koje se sastoje od više riječi, kako onih koje nastaju primjenom različitih procesa prevođenja sa stranih jezika tako i onih čije značenje nastaje metaforičkim, metonimijskim ili drugim prijenosom značenja unutar arapskog jezika. Ipak, u tvorbi leksičkih jedinica koje se sastoje od više riječi u arapskom se jeziku veoma često upotrebljavaju i konstrukcije atributivne sintagme, pridjevske i imeničke fraze s prijedložnom frazom na poziciji komplementa ili modifikatora, te rečenice.

U savremenom arapskom jeziku posebnu ulogu u tvorbi leksičkih jedinica koje se sastoje od više riječi imaju arapske riječi kojima se u prevedenicama izražavaju produktivni afiksi iz drugih jezika, kao što su *i'āda* (ponavljanje; ponovno započinjanje) kao prijevod prefiksa *re-*, *'adam* (odsutnost; nedostatak), kao prijevod prefiksa *de-*, *di-*, *im-*, *in-*, *non-* i *un-*, *'adīm* (lišen; bez) kao prijevod prefiksa *a-*, *im-*, *in-* i *un-*, te sufiksa *-less*, *ġayra* (ne; bez) kao prijevod prefiksa *a-*, *im-*, *in-*, *non-* i *un-*, *dātī* (ličan) kao prijevod prefiksa *auto-* i *self-*, *qabla* (prije) kao prijevod prefiksa *ante-* i *pre-*, *ba'da* (poslije) kao prijevod prefiksa *after-* i *post-*, *fawqa* (iznad) kao prijevod prefiksa *epi-*, *hyper-*, *meta-*, *over-*, *per-*, *super-*

i *ultra-*, *tahta* (ispod), kao prijevod prefiksa *hypo-*, *infra-*, *sub-* i *under-*, *bayna* (između) kao prijevod prefiksa *inter-*, *qābil li* (podložan; prijemčiv), kao prijevod sufiksa *-able*, te drugih sličnih riječi. U tabeli koja slijedi navedeni su primjeri primjene strategije formiranja leksičkih jedinica koje se sastoje od više riječi u tvorbi neologizama.

Konstrukcija	Neologizam	Značenje neologizma
genitivna veza	عَدِيمُ الْجِنْسِ	aseksualan
atributivna sintagma	كَائِنَاتٌ مُعَدَّلَةٌ وَرَائِيًا	genetski modificirani organizmi
atributivna sintagma	إِسْتِنْسَاخٌ فَوْوُغْرَافِيٌّ حَرَارِيٌّ	termografija
pridjevska fraza s prijedložnom frazom kao komplementom	قَابِلٌ لِلتَّحَلُّلِ الْبَيُولُوجِيِّ، قَابِلٌ لِلتَّحَلُّلِ الْحَيَوِيِّ،	biorazgradiv
atributivna sintagma	التَّأْرِيخُ التَّلَاوُيُّ	datiranje luminiscencijom
atributivna sintagma	البَطَّارِيَّاتُ الْقَابِلَةُ لِإِعَادَةِ الشَّحْنِ	akumulatorske baterije
genitivna veza	إِعَادَةُ التَّدْوِيرِ، رَسَكَلَةٌ	recikliranje
atributivna sintagma	تَحَلُّلٌ غَيْرٌ عُضْوِيٌّ	anorganska razgradnja
atributivna sintagma	تَكْوِيفٌ دَائِيٌّ	autonomna prilagodba
atributivna sintagma	رَبِيٌّ تَحْتِ سَطْحِيٍّ	podzemno navodnjavanje
pridjevska fraza	فَوْوَقَ صَوْتِيٍّ	ultrazvučni
rečenica	مَا بَعْدَ الْحَدَاثَةِ	postmodernizam
genitivna veza s rečenicom na poziciji drugog člana	خَرَائِطُ مَا قَبْلَ الشَّوْهِ	palinspastička karta

Posuđivanje

Posuđivanje stranih riječi omiljena je strategija u kolokvijalnom jeziku u svakodnevnoj neformalnoj komunikaciji. To je istovremeno strategija čijim

djelovanjem riječi, zahvaljujući upotrebi u masovnim medijima, postaju dio standardnog leksika arapskog jezika. U idealnim uslovima, prijelaz riječi iz jezika davaoca u ciljni jezik morao bi uključivati proces naturalizacije, koji podrazumijeva transliteraciju, transfonemizaciju i transmorfemizaciju, odnosno adaptaciju posuđenice kako bi ispunjavala grafijske, fonetske i morfološke zahtjeve arapskog jezika.²⁹ Međutim, kako možemo vidjeti iz nekih primjera navedenih u ovom radu, to nije uvijek slučaj.

Jedan od produkata djelovanja ove strategije je i preuzimanje akronima iz stranih jezika, najčešće engleskog. Interesantno je to da preuzimanje akronima često rezultira i posuđivanjem i prevođenjem sastavnica. Naime, s ciljem olakšavanja komunikacije, uobičajena je praksa da se uz leksičku jedinicu koja se sastoji od više riječi, a kojom se prevode komponente akronima, navodi i akronim pisan arapskim ili latiničnim pismom. Tako se, naprimjer, uz leksičku jedinicu koja se sastoji od više riječi *qurs madšūt* (kompaktni disk) često navodi akronim *sīdī* ili CD.

Sa snažnim prodorom leksike iz modernih tehnologija, prvenstveno informacione tehnologije, upotreba posuđenica u kolokvijalnom jeziku postaje izuzetno frekventna, što može rezultirati njihovim prihvatanjem u standardnom jeziku. Naime, govornici kako u kolokvijalnoj upotrebi tako i u stručnim registrima često daju prednost upotrebi posuđenica iako za njih postoje odgovarajuće prevedenice nastale primjenom derivacionog potencijala arapskog jezika. Tako o sudbini posuđenica i prevedenica često ne odlučuju standardizacija leksika niti institucije koje se bave jezičkom politikom, nego upravo veća ili manja psihološka dostupnost neologizama i njihovo prihvatanje među govornicima arapskog jezika općenito ili pripadnicima naučne zajednice u konkretnim naučnim disciplinama.

Tokom cijele historije razvoja arapskog leksika posuđivanje je bilo izloženo otporu i osporavanju, posebno među pripadnicima struja jezičkog purizma. Međutim, u moderno doba, s intenzivnim razvojem nauke i tehnologije, posuđivanje se sve češće poima kao efikasna strategija u kreiranju novih tehničkih i naučnih termina zahvaljujući fleksibilnosti koja je postavlja izvan morfoloških ograničenja arapskog jezika. U konačnici, vrijedno je, kako podsjeća M. Ḥasāra, skrenuti pažnju na to da se smjer posuđivanja između arapskog i indoevropskih jezika kroz historiju mijenjao, te se arapski jezik iz pozicije „nosioca i čuvara znanja“, odnosno jezika davaoca, u moderno vrijeme uveliko pretvorio u ciljni

29 Ponkad se za adaptaciju posuđenice upotrebljava izraz *integracija* u ciljni jezik, dok se u nekim lingvističkim tradicijama uspostavlja razlika između adaptacije i integracije. Vidjeti: Martin Haspelmath, „Lexical Borrowing: Concepts and Issues“, u *Loanwords in the World's Languages: A Comparative Handbook*, Martin Haspelmath, Uri Tadmor (ur.) (Berlin: De Gruyter Mouton, 2009), str. 43.

jezik na putu savremenosti i napretka.³⁰ U tabeli koja slijedi navedeni su primjeri primjene strategije posuđivanja u tvorbi neologizama.

Leksem u jeziku davaocu	Neologizam	Značenje neologizma
iPhone	آيْفُون	iPhone
iPad	آيْبَاد	iPad
Android	أَنْدَرُوِيد	Android
font	فُونْط	font
Internet	إِنْتَرَنْت	internet
Internet Protocol	بُرُوْتُوْكُوْلُ الْإِنْتَرَنْت	internet protokol
Facebook	فَيْسْبُوك	Facebook
Google	غُوْغُلْ، جُوْجُلْ	Google
modem	مُوْدَم	modem
dehydrogenase	دِيْهِيْدْرُوْجِيْنَاَز	dehidrogenaza

Prevođenje

Prevođenje ili kalkiranje predstavlja prijenos semantičkog sadržaja leksičkih jedinica iz jezika davaoca u ciljni jezik. Na ovaj način nastaje neka vrsta replike obrasca ili modela iz jezika davaoca. Pritom, kako ističe S. Manfredi, prijenos značenja pojedinačnih elemenata prevedenice iz jednog jezika u drugi ne definira njenu morfosintaksičku organizaciju u ciljnom jeziku.³¹

A. Al-Athwary i H. Ali razlikuju više vrsta prevedenica nastalih primjenom ove strategije. Jednu vrstu čine prevedenice koje su rezultat doslovnog, djelimičnog ili slobodnog prijevoda pojedinačnih elemenata leksema iz jezika davaoca. Djelimični prijevod podrazumijeva proces nastanka prevedenice kombinacijom elemenata koji su doslovno prevedeni i onih kojima se izražava stvarno značenje riječi, dok slobodni prijevod predstavlja prevođenje leksema iz jezika davaoca izrazima koji prenose značenje koncepta u cjelini, a ne značenje

30 Mamduh Ḥasāra, „Ta’rīb ṭarīq al-‘arabiyya ‘ilā al-‘ālamīyya“, *Mağalla Mağma’ al-luġa al-‘arabiyya bi Dimašq*, 87:1 (2012), str. 41.

31 Stefano Manfredi, „Contact and Calquing“, u *Arabic and Contact Induced Change*, Christopher Lucas, Stefano Manfredi (ur.) (Berlin: Language Science Press, 2020), str. 626–627.

pojedinačnih elemenata leksema. Druge vrste prevedenica koje autori navode su one koje predstavljaju kombinaciju prijevoda i direktno posuđenih elemenata leksema iz jezika davaoca, te prevedenice koje su rezultat prijevoda metaforičkih neologizama iz jezika davaoca.³²

S obzirom na opisane mehanizme njihovog nastajanja, u prevedenicama često dolazi do miješanja općeg vokabulara sa specijaliziranim terminima. Stoga je uobičajena pojava da se ista prevedenica upotrebljava u više različitih varijanti, što je odraz kako interakcije lingvističkih i nelingvističkih faktora tako i težnje ka preciznom iskazivanju originalnih koncepata u ciljnom jeziku.

Čini se da je strategija prevođenja posuđenih leksema iz jezika davaoca u današnje vrijeme najproduktivnija neološka strategija u arapskom jeziku. Ova strategija istovremeno uživa podršku struje jezičkog purizma i koristi i obogaćuje derivacioni potencijal arapskog jezika, a njenim djelovanjem nastaju neologizmi kojima se značenja iz jezika davaoca izražavaju jezičkim elementima ciljnog jezika. U tabeli koja slijedi navedeni su primjeri primjene strategije prevođenja u tvorbi neologizama.

Vrsta prevedenice	Leksem u jeziku davaocu	Neologizam	Značenje neologizma
doslovni prijevod metaforičkog neologizma	control panel	لَوْحَةُ التَّحَكُّمِ (فِي التَّشْغِيلِ)	upravljačka ploča
promjena morfo-sitaksičkog obrasca	biomimicry	تَقْلِيدُ الطَّبِيعَةِ	biomimikrija
djelimični prijevod	Firewall	جِدَارٌ وَاقٍ	vatrozid
djelimični prijevod	microphone	مُكَبِّرُ الصَّوْتِ	mikrofon
doslovni prijevod metaforičkog neologizma	navigation	إِنْحَار	pretraživanje stranica interneta

32 Vidjeti: Anwar A. H. Al-Athwary, „A Comparative Lexical Analysis of Vehicle Spare Parts Terms in Arabic“, str. 23–29; Anwar A. H. Al-Athwary, Husam Khaled Ali, „Arabicization via Loan Translation: A Corpus-Based Analysis of Neologisms Translated from English into Arabic in the Field of Information Technology“, *Open Access at De Gruyter Brill* (2024), str. 6–11.

Vrsta prevedenice	Leksem u jeziku davaocu	Neologizam	Značenje neologizma
kombinacija prevedenice i posuđenice	battery charger	شَاحِنُ الْبَطَّارِيَّةِ	punjač baterije
kombinacija prevedenice i posuđenice	carbon-neutrality	مُحَايَدَةُ كَرْبُونِيَّةِ	ugljična neutralnost
kombinacija prevedenice i posuđenice	carbon offsetting	مُوَازَنَةُ الْكَرْبُونِ	kompensacija ugljika
doslovni prijevod	virtual reality	وَاقِعِيَّةٌ إِفْتِرَاضِيَّةٌ، وَاقِعٌ إِفْتِرَاضِيٌّ	virtualna stvarnost
doslovni prijevod	zero liquid discharge	طَّرْحٌ مُنْعَدَمٌ لِلْسَّوَائِلِ	nulto ispuštanje otpadnih voda
kombinacija prevedenice i posuđenice	biodiversity	تَنْوَعٌ بَيُولُوجِيٌّ	biološka raznolikost, biodiverzitet
doslovni prijevod metaforičkog neologizma	tweet	تَغْرِيدَةٌ	objava na Twitteru
metaforički prijevod	World Wide Web	الشَّبَكَةُ الْعَنَقَبُوتِيَّةُ	World Wide Web

Zaključak

Jezik je društvena pojava i raste, razvija se i prolazi kroz često nepredvidive promjene skupa sa zajednicom koja ga upotrebljava. U vrijeme izuzetno brzog napretka nauke i tehnologije, u kojem se svi jezici svijeta svakodnevno suočavaju s potrebom imenovanja novih predmeta i pojava, arapski jezik, u težnji za opstankom i funkcionalnošću, aktivira i upotrebljava različite neološke strategije, koje su po inventaru i obuhvatu bitno drugačije od onih tradicionalno opisanih.

Skupa s opisanim i ovjerenim strategijama derivacije i semantičkog proširenja, u savremenom arapskom jeziku u kreiranju naučne i tehnološke terminologije

dominira upotreba strategija prevođenja, formiranja leksičkih jedinica koje se sastoje od više riječi, kontaminacije i posuđivanja, dok se primjena afiksacije bitno proširuje. U ovakvom leksičkom pejzažu možemo ustvrditi kako dolazi do promjene u paradigmi budući da se tradicionalno preferirane strategije realiziraju najčešće u službi primjene spomenutih izuzetno produktivnih neoloških strategija. To ne znači da ogromni potencijal derivacije u arapskom jeziku gubi na značaju. Naprotiv, on se u savremenom arapskom jeziku razvija i bogati na različite, ponekad nove i drugačije načine, kao što su kreiranje novih paradigmi, proširivanje korijena produktivnim afiksima, deriviranje termina leksikalizacijom vlastitih imena, te kovanje prevedenica i kalkova.

Paralelno s tim procesom, odvija se svojevrsna revolucija u stapanju i slaganju riječi, često u kombinaciji s afiksacijom, kojom u velikoj mjeri arapski jezik odgovara na potrebu za prenošenjem koncepata izraženih produktivnim afiksima u jezicima davaocima. Tako je u savremenoj arapskoj terminologiji, s jedne strane, gotovo rijetkost pronaći termin iskazan jednom riječju, što je opća karakteristika izražavanja složenih koncepata u savremenoj nauci. S druge strane, česta je pojava upotrebe leksičkih jedinica nastalih primjenom raznorodnih neoloških strategija u istoj rečenici ili konstrukciji. Ovakva kombinacija upotrebe različitih neoloških procesa predstavlja stvarnu sliku sistema arapskog jezika. Iako se ponekad čini da vlada neobuzdani neološki kaos, prije se može reći da arapski jezik pronalazi pravi način da upotrijebi prilagodljive strategije u osiguranju efikasne komunikacije uz očuvanje vlastitog leksičkog potencijala.

Uprkos ponekad opravdanim kritikama procesa kreiranja nove arapske terminologije, posebno u poređenju s neološkim sistemima u kojima jedan termin označava jedan pojam, iskustvo arapskog jezika u formiranju neologizama pokazuje njegovu aktivnu prilagodbu modernizaciji. Arapski je jezik tako daleko od statičnog sistema zarobljenog u tradicionalnim pristupima kreiranja neologizama. Kako se naučni i tehnološki razvoj bude ubrzavao, arapski jezik će nastaviti razvijati svoj naučni leksik, kombinirajući tradiciju i inovaciju. Kroz vlastite mehanizme i kontrolirano posuđivanje arapski jezik čuva autentičnost, ali i pokazuje otvorenost prema promjenama u savremenoj društvenoj i naučnoj stvarnosti. Upravo takva otvorenost prema promjenama, koja neminovno rezultira novim i neopisanim procesima u jeziku, otvoreni je poziv lingvistima za daljnja istraživanja.

Literatura

- 'Abū Sulaimān, Šādiq 'Abdu'llāh, „al-Ta'rib 'inda 'ulamā' al-'arabiyya al-muḥad-diṭin: dirāsa wa naqd“, *Mağalla al-Ġāmi'a al-'Azhar – Ġaza*, 4 (2001), str. 49–119.
- Al-Asal, Mahmoud Sabri, Oqlah Mahmoud Smadi, „Arabicization and Arabic Expanding Techniques Used in Science Lectures in Two Arab Universities“, *Asian Perspectives in the Arts and Humanities*, 2:1 (2012), str. 15–38.
- Al-Athwary, Anwar A. H., „A Comparative Lexical Analysis of Vehicle Spare Parts Terms in Arabic“, *Saudi Journal of Language Studies*, 3:1 (2023), str. 19–31.
- Al-Athwary, Anwar A. H., Husam Khaled Ali, „Arabicization via Loan Translation: A Corpus-Based Analysis of Neologisms Translated from English into Arabic in the Field of Information Technology“, *Open Access at De Gruyter Brill* (2024), 1–16.
- Badawi, Elsaid, Michael G. Carter, Adrian Gully, *Modern Written Arabic: A Comprehensive Grammar* (New York: Routledge, 2004)
- Baker, Mona, „Review of Methods Used for Coining New Terms in Arabic“, *Meta*, 32:2 (1987), str. 186–188.
- Banṭālab, Fāras, Fādi Ġābir, „Tarğama al-muṣṭalahāt al-'ilmiyya: al-naẓariyya wa al-taṭbiq“, *Revue Langues, cultures et sociétés*, 5:1 (2019), str. 132–142.
- Cabré, M. Teresa, *Terminology: Theory, Methods, and Applications* (Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1998)
- Čaušević, Mersiha, „Načini obogaćivanja leksikona arapskog jezika“, *Zbornik islamskog pedagoškog fakulteta u Bihaću*, 8 (2016), str. 291–308.
- Elmgrab, Ramadan A., „The Creation of Terminology in Arabic“, *American International Journal of Contemporary Research*, 6:2 (2016), str. 75–85.
- Etymonline: Online Etymology Dictionary*, <https://www.etymonline.com/search?q=cipher>.
- Hamzé, Hassan, „Terminology and Translation in Arabic: Shared Aspects and Conflictual Relationships“, u *Handbook of Terminology, volume 2: Terminology in the Arab world*, Abied Alsulaiman, Ahmed Allaithy (ur.) (Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2019), str. 59–81.
- Al-Haq, Fawwaz Al-Abed; Al-Essa, Sarah A., „Arabicization of Business Terms from Terminology Planning Perspective“, *International Journal of English Linguistics*, 6:1 (2016), str. 150–164.
- Ḥasāra, Mamduḥ, „Ta'rib ṭariq al-'arabiyya 'ilā al-'ālamīyya“, *Mağalla Mağma' al-luġa al-'arabiyya bi Dimašq*, 87:1 (2012), str. 31–52.

- Haspelmath, Martin, „Lexical Borrowing: Concepts and Issues”, u *Loanwords in the World's Languages: A Comparative Handbook*, Martin Haspelmath, Uri Tadmor (ur.) (Berlin: De Gruyter Mouton, 2009), str. 35–54.
- Ibn Murād, Ibrāhīm, „Muqaddima li nazariyya al-mu'ğam“, *Mağalla al-Mu'ğamiyya*, 9–10 (1994), str. 29–81.
- L'Homme, Marie-Claude, *Lexical Semantics for Terminology: An Introduction* (Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2020)
- Manfredi, Stefano, „Contact and Calquing“, u *Arabic and Contact Induced Change*, Christopher Lucas, Stefano Manfredi (ur.) (Berlin: Language Science Press, 2020), str. 625–641.
- Newman, Daniel L., „The European Influence on Arabic during the Nahḍa: Lexical Borrowing from European Languages (Ta'rib) in 19th-Century Literature“, *The Journal of KAALL*, 1 (2002), str. 1–33.
- Rey, Alain, *Essays in Terminology* (Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1995)
- Sager, Juan C., *A Practical Course in Terminology Processing* (Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1990)
- Sarairoh, Mohammad A. T., „Inconsistency in Technical Terminology: A Problem for Standardization in Arabic“, *Babel: International Journal of Translation*, 47:1 (2001), str. 10–21.
- Softić, Mejra, „Karakteristike leksikoloških istraživanja kod Arapa – historijska perspektiva i savremeni arapski jezik“, *Zbornik radova Islamskog pedagoškog fakulteta u Zenici*, 7 (2009), str. 293–310.
- Solimando, Cristina, „Arabic Neologisms in IT Terminology: the Role of the Academies“, *Bulletin d'études orientales*, 65 (2017), str. 123–133.

From Language in Times of Change to a Change within Language: Productive Strategies for Designating New Content in Arabic

Abstract

The study focuses on neologisms within scientific terminology in contemporary Arabic, exploring them based on the qualitative descriptive corpus analysis method. The analysis presented in the paper results in description of the inventory and scope of productive neological strategies at the moment in time when Arabic, like other languages of the world, faces a constant need to designate new content. Unlike other languages, however, the neological landscape in contemporary Arabic differs significantly from the one described throughout history, from the period of Classical Arabic to the present day. Thus, historically the most productive strategies for creating neologisms—derivation and semantic extension—are in scientific terminology creation given entirely new roles and are most often used as means of previously contested and neglected strategies such as loan translation, formation of multi-word lexical units, blending, and, to a considerable extent, affixation. At the same time, and often in parallel with other neological processes, lexical borrowing emerges as an exceptionally significant neological strategy, particularly in certain spheres of Arabic usage, such as colloquial language or scientific registers.

Key words: neologism, derivation, semantic extension, affixation, blending, multi-word lexical units, loanwords, calques